

Michał Głuszkowski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń
micglu@umk.pl

ILE LINGWISTYKI W SLAWISTYCE, ILE SLAWISTYKI W LINGWISTYCE?

Słowa kluczowe: językoznawstwo słowiańskie, slawistyka, czasopisma naukowe, metodologia badań językoznawczych, metanauka

Keywords: Slavonic linguistics, Slavonic studies, scientific journals, methodology of linguistics, metascience

Wprowadzenie

Tytuł niniejszego artykułu, w którym przedmiotem rozważań są wzajemne relacje slawistyki i językoznawstwa, wymaga wyjaśnienia i sprecyzowania, w jakim zakresie obie dyscypliny naukowe będą porównywane. W sferze zainteresowań badawczych slawistów znajdują się zarówno języki, jak i literatury oraz kultury narodów słowiańskich, w związku z czym będą się one pokrywać z zainteresowaniami lingwistów na płaszczyźnie językoznawstwa slawistycznego. Dlatego obecny stan tej dziedziny będzie podstawowym obszarem poszukiwania odpowiedzi na postawione w tytule pytanie. Nie będzie jednak źródłem jedynym, ponieważ szereg czynników (przede wszystkim o charakterze instytucjonalno-organizacyjnym, ale także innych, związanych z przedmiotem badań i sposobem ich prowadzenia, m.in. metodologicznych) w znacznym stopniu komplikuje stosunki między slawistyką i lingwistyką oraz między badaczami uprawiającymi te dyscypliny.

Inspiracji do podjęcia próby diagnozy aktualnej sytuacji językoznawstwa slawistycznego w Polsce było kilka. Pierwsza wiązała się z kwerendą¹ prowadzoną na potrzeby monografii (Głuszkowski 2013). Głównym celem poszukiwań była analiza metodologii badań nad bilingwizmem i roli teorii pochodzących z nauk społecznych w wyjaśnianiu zjawisk językowych, a dobór publikacji wynikał ze wstępnego założenia o ukształtowanych w 2. połowie XX w. i w znacznym stopniu utrzymujących się do dzisiaj kręgach obiegu i wymiany informacji naukowej² (ibid.: 140–142). W trakcie szczegółowej kwerendy hipoteza o słabej przenikalności zachodnich i rosyjskich teorii do polskich badań dwujęzyczności oraz o ograniczonej obecności rodzimych badaczy na światowych forach została potwierdzona, a jednocześnie okazało się, że podobne, a nawet wyraźniejsze podziały istnieją na gruncie polskim i dotyczą wzajemnych relacji językoznawstwa slawistycznego, rusycystycznego i polonistycznego, co pozwoliło na sformułowanie kolejnych hipotez i dokonanie obserwacji, w jakim stopniu struktura jednostek naukowych w naszym kraju odzwierciedla wspomniane podziały.

Drugim powodem podjęcia refleksji na temat charakteru językoznawstwa slawistycznego i jego stosunku do głównego nurtu lingwistyki w naszym kraju były rozmowy z przedstawicielami różnych środowisk naukowych, wśród których byli zarówno zwolennicy merytorycznego i instytucjonalnego rozdziału subdyscyplin językoznawstwa, jak i ich przeciwnicy³.

Kolejną inspiracją, a zarazem ważnym punktem odniesienia dla tez stawianych przez autora są rozważania Gerda Hentschla w „Bulletin der deutschen Slavistik” na temat stanu niemieckiej i światowej slawistyki w ramach dyskusji na temat roli Międzynarodowego Komitetu Slawistycznego i organizowanych przez tę organiza-

-
- 1 Analizie treści zostało poddanych kilkaset publikacji zwartych i roczniki następujących czasopism: „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” (1927–2010), „Poradnik Językowy” (1960–2011), „Socjolingwistyka” (1977–2011), „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (1955–2011), „Вопросы языкознания” (1952–2008), „Language” (1945–2011), „Language in Society” (1972–2011), „International Journal of the Sociology of Language” (1974–2011), „Journal of Multilingual and Multicultural Development” (1980–2011), „Sociolinguistica” (1987–2011), a także wybrane roczniki i numery innych czasopism polskich i zagranicznych.
 - 2 Rosnąca w ostatnich latach popularność naukowych portali społecznościowych i repozytoriów, a także wykupywany przez niektóre uczelnie dostęp do komercyjnych elektronicznych baz bibliograficznych, w znacznym stopniu zwiększają dostępność publikacji dla badaczy z całego świata, jednak wpływ tych zmian na trwałość kręgów wymiany informacji jest znikomy, ponieważ techniczne trudności w dotarciu do wyników badań zagranicznych kolegów to tylko jedna z wielu przyczyn izolacji lub samoizolacji dyscyplin lub subdyscyplin naukowych w wymiarze regionalnym. Kwestia ta będzie omawiana w dalszej części artykułu.
 - 3 Jedną z dyskusji odbyła się po referacie *Ile lingwistyki w slawistyce, ile slawistyki w lingwistyce* wygłoszonym przez autora niniejszego artykułu podczas konferencji „Niekonwencjonalne historie instytucji slawistycznych” zorganizowanej w październiku 2014 r. z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia Instytutu Slawistyki PAN.

cję Międzynarodowych Kongresów Sławistów (Hentschel 2014, 2015⁴). Krytyczny stosunek niemieckiego językoznawcy do obecnego stanu światowego forum sławistycznego oparty jest na obserwacjach i stwierdzeniach, które z powodzeniem mogą znaleźć zastosowanie również na gruncie polskim.

Odpowiedzi na pytanie o charakter językoznawstwa sławistycznego i jego miejsce w polskiej lingwistyce spróbujemy udzielić na podstawie następujących założeń:

- a) Językoznawstwo słowiańskie w Polsce w istotny sposób różni się od językoznawstwa polonistycznego zarówno pod względem tematyki badań, jak i dominujących paradygmatów.
 - a')¹. W samej sławistyce widoczny jest podział na badania języka rosyjskiego i innych języków słowiańskich.
- b) Podziałom dyscyplinarnym towarzyszą podziały instytucjonalno-organizacyjne (struktura jednostek w ramach wydziałów lub instytutów PAN, organizacja dydaktyki) i środowiskowe.
- c) Podstawowe fora naukowe – czasopisma i konferencje – w znacznej mierze odzwierciedlają powyższe podziały, w związku z czym tworzą się branżowe (lub środowiskowe) kręgi wymiany informacji.

Sławistyka jedno- czy wielojęzyczna?

Szczególny status romanistyki we Francji, germanistyki w Niemczech, a polonistyki w Polsce nie budzi wątpliwości i wynika z roli języka i literatury narodowej w każdym z tych państw. Liczba studentów i wykładowców polonistyki będzie więc większa od liczby osób zajmujących się w naszym kraju innymi językami słowiańskimi, a filologia polska ma stałe miejsce w strukturze organizacyjnej uczelni. Podobnie relacje te przedstawiają się w PAN, w której polonistyczny charakter mają dwie jednostki – Instytut Języka Polskiego i Instytut Badań Literackich⁵, podczas gdy Instytut Sławistyki PAN zajmuje się pozostałymi językami, literaturami i kulturami Słowian, przy czym aspekty polskie również są w tych badaniach uwzględniane, a wśród pracowników IS PAN znajdziemy między innymi absolwentów filologii polskiej. Dlatego też trudno oczekiwać innej sytuacji niż obecna, w której główny ton polskiej lingwistyce nadawać będą poloniści. W ujęciu międzynarodowym miejsce języka polskiego jako przedmiotu badań i polonistyki jako kierunku studiów będzie oczywiście inne. Choć jest to pod względem liczby użytkowników drugi po rosyjskim język słowiański, na Zachodzie jest on badany i nauczany prawie wyłącznie w ramach

4 Autor pragnie podziękować prof. Markowi Stachowskiemu za zwrócenie uwagi na wspomniane teksty G. Hentschla.

5 Choć w nazwie jednostki brak odniesienia *stricto* do literatury polskiej, jej podstawowym przedmiotem badań jest historia tejże (IBL 2016).

slawistyki. Pozycja języka polskiego w Polsce i jego wyróżnienie spośród innych języków słowiańskich są analogiczne do statusu języka czeskiego w Czechach lub bułgarskiego w Bułgarii, co zauważył G. Hentschel (2014: 19), prezentując instytucjonalny podział slawistyki w słowiańskojęzycznych państwach Europy Środkowo-Wschodniej na filologię narodową, filologię rosyjską i „pozostałą” slawistykę, która może być w różny sposób dzielona na odrębne filologie⁶. Istotny jest tu nie tyle sam organizacyjny podział na filologie słowiańskie o różnym statusie instytucjonalnym, mający swoje funkcjonalne uzasadnienie i dostrzegalny już na pierwszy rzut oka, ale komentarz odnośnie do jego skutków, czyli jednojęzyczności slawistów zajmujących się własnym językiem narodowym (ibid.: 19–20). Czy w takiej specjalizacji jest coś niewłaściwego? Naukowa jednojęzyczność badaczy utrudnia prowadzenie badań o charakterze porównawczym, czy też po prostu uwzględniających więcej niż jeden język słowiański. Choć G. Hentschel twierdzi, że na Międzynarodowych Zjazdach Slawistów powinno znaleźć się miejsce zarówno dla wielo-, jak i jednojęzycznych slawistów, to przyznaje, że w MKS podzielane jest przekonanie, że forum to nie powinno być jedynie konglomeratem niepowiązanych ze sobą prezentacji wyników badań z zakresu poszczególnych filologii narodowych (Hentschel 2015: 9–10).

Niejako obok rozważań niemieckiego slawisty należałoby zauważyć, że wielojęzyczność w slawistyce może w różny sposób determinować jej charakter. Niekoniecznie musi ona dotyczyć przedmiotu badań. Czasem sprowadza się do prozaicznej znajomości innego języka, pozwalającej na dostęp do publikacji⁷ lub dającej możliwość wzięcia udziału w dyskusjach na międzynarodowych forach. Rolę zamiennika języków słowiańskich w tym wypadku, a także w celu prezentacji wyników własnych badań, może odgrywać z powodzeniem język angielski. Prowadzenie badań o charakterze porównawczym, a także w zakresie kontaktów językowych wymaga jednak od slawisty poznania kolejnych języków słowiańskich. Problem ten będzie dotyczył w głównej mierze polonistów, ponieważ polscy kroatyści, rusycyści i inni słowiańscy neofilolodzy oprócz języka przedmiotowego danej filologii władają również polszczyzną. Kwestia zdobycia podstawowej kompetencji w zakresie np. języka serbskiego czy czeskiego tylko z pozoru może wydawać się błaha lub łatwa do rozwiązania. Odejście od pięcioletnich studiów magisterskich i redukcja liczby godzin zajęć w programach poszczególnych kierunków utrudnia wprowadzenie nauki dodatkowych języków słowiańskich (oprócz rosyjskiego, najczęściej dostępnego w formie ogólnouczonek lektoratów). Na słowiańskich neofilologiach problemem

6 W wypadku Rosji schemat ten jest prostszy, ponieważ rusycystyka jest filologią narodową, a żadna z pozostałych filologii słowiańskich nie uzyskała instytucjonalnego statusu pozwalającego na jej wyłączenie ze slawistyki i potraktowanie jako odrębnej subdyscypliny.

7 Wbrew pozorom rozprawy doktorskie lub habilitacyjne oparte na jednojęzycznej literaturze (lub w wypadku prac slawistycznych – na pracach napisanych po polsku i w języku danej filologii) nie należą do rzadkości. Nieliczne pozycje w innych językach mają wówczas marginalne znaczenie, a ich podstawową funkcją jest uprzedzenie zarzutów recenzentów.

jest także konieczność zapewnienia znajomości języka przedmiotowego na poziomie określonym w efektach kształcenia, co wobec ograniczonej liczby godzin całego programu studiów odbywa się kosztem innych zajęć, na przykład specjalizacyjnych językoznawczych, choćby z zakresu gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Dydaktyczną i organizacyjną współpracę polonistów, rusycystów i innych sławistów dodatkowo komplikuje strukturalne rozczłonkowanie jednostek zajmujących się badaniem i nauczaniem poszczególnych języków słowiańskich.

Struktura organizacyjna

Oprócz wspomnianego już podziału odzwierciedlonego w strukturze jednostek PAN (IJP, IBL i IS) polonistyka funkcjonuje jako odrębny wydział na trzech największych polskich uniwersytetach: w Warszawie, Krakowie i Poznaniu. W ramach wydziałów filologicznych na innych dużych krajowych uczelniach instytuty polonistyczne również funkcjonują jako jednostki odrębne od innych słowiańskich filologii. Podzielone są także instytuty i katedry sławistyczne – spośród polskich uniwersytetów, na których prowadzone są studia z zakresu różnych obszarów Słowiańszczyzny, jedynie we Wrocławiu i w Opolu rusycystyka nie została administracyjnie oddzielona od filologii zachodnio- i południowosłowiańskich, podczas gdy inne uczelnie tworzą osobne instytuty lub katedry dla filologii rosyjskiej (ew. wschodniosłowiańskiej⁸), a niekiedy (jak np. na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza) jednostki rusycystyczne i sławistyczne należą do struktury innych wydziałów.

Szczególny status filologii narodowych był już w niniejszym artykule dyskutowany, a wyodrębnienie rusycystyki ma również praktyczne uzasadnienie: język rosyjski nie tylko jest językiem słowiańskim o największej liczbie użytkowników, ale też jako jedyny w tej grupie ma status międzynarodowego środka komunikacji i jest wciąż nauczany w szkołach jako język obcy, a choć jego pozycja w edukacji po 1989 r. osłabiła się, wciąż jest jednym z zaledwie czterech języków (obok angielskiego, francuskiego i niemieckiego)⁹, z których organizowane są olimpiady przedmiotowe o zasięgu ogólnopolskim (MEN 2016), co pod wieloma względami upodabnia

8 Uczelnie, które oprócz rusycystyki prowadzą nauczanie i badania w zakresie ukrainistyki i białorusistyki, pod względem organizacyjnym dzielą je jedynie na zakłady w ramach wspólnych instytutów. Rusycystów z białorusystami i ukrainistami łączą nie tylko wspólne jednostki, ale również adresowane specjalnie do nich czasopisma („Slavia Orientalis”) i konferencje, jak na przykład „Słowianie wschodni na emigracji: literatura, język, kultura” (Opole, 22–23 IX 2009) lub sympozja z cyklu „Polsko-wschodniosłowiańskie kontakty językowe, literackie, kulturowe” na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

9 Organizowana jest także olimpiada języka białoruskiego, ale jej zasięg w praktyce ograniczony jest do szkół z nauczaniem tego języka w województwie podlaskim (por. KB UW 2017).

filologię rosyjską do neofilologii zachodnich. Filologię rosyjską można studiować nie tylko na uczelniach państwowych (uniwersytety, akademie, PWSZ), ale również w prywatnych szkołach wyższych (choć ich wybór jest mniejszy niż w wypadku germanistyki lub anglistyki), podczas gdy serbistyka, bułgarystyka lub białorutenistyka są prowadzone jedynie na kilku wybranych uniwersytetach (por. Studia 2017; WIW 2017). W związku z tym liczba studentów rusycystyki jest mniejsza od liczby adeptów anglistyki lub germanistyki, ale jednocześnie większa niż w wypadku pozostałych filologii słowiańskich.

Podziały administracyjne nie powinny mieć istotnego wpływu na rozważania na temat charakteru badań w zakresie języków słowiańskich w Polsce i ich metodologicznych różnic oraz podobieństw w stosunku do językoznawstwa polonistycznego. Różnice w organizacji procesu nauczania i przynależność do różnych jednostek organizacyjnych nie wymuszają przecież na rusycystach stosowania innego warsztatu badawczego niż w wypadku serbistów lub bułgarystów, a także konieczności prezentowania wyników badań na innych forach. Ponieważ podziały administracyjne w znacznej mierze pokrywają się ze zróżnicowaniem problemowym i metodologicznym badań slawistycznych, rusycystycznych i polonistycznych oraz z zakresem tematycznym konferencji i czasopism, nie można ich zignorować i potraktować jedynie jako rozwiązań funkcjonalnych wynikających z liczby studentów i pracowników naukowo-dydaktycznych na poszczególnych kierunkach.

Miejsce lingwistyki w slawistyce

Slawistyka obejmuje badania nie tylko języków, ale i literatur oraz kultur narodów słowiańskich, a jeśli oprzemy się na strukturze zakładów IS PAN, to należałoby uwzględnić także historię i problemy narodowościowe Słowiańszczyzny. Rola przypadająca lingwistyce jest różna i zależy między innymi od potencjału kadrowego poszczególnych jednostek PAN lub uniwersyteckich. We wspomnianym IS PAN udział językoznawców jest stosunkowo duży, ponieważ ich liczba jest niemal równa sumie pracowników pozostałych zakładów tego ośrodka. W jednostkach uniwersyteckich, niezależnie od proporcji, znajdziemy zawsze zarówno literaturoznawców, jak i językoznawców, ze względu na konieczność zabezpieczenia przez przedstawicieli obydwu dyscyplin minimów programowych i realizacji efektów kształcenia filologicznego. Z tego względu każda jednostka slawistyczna musi zatrudniać kadrę językoznawczą, a jej liczebność będzie uzależniona od specyfiki ośrodka.

Oprócz struktury zakładów w ramach instytutów i katedr slawistycznych, a także liczby ich pracowników, informacji o miejscu lingwistyki w badaniach slawistycznych może dostarczyć analiza tematyki czasopism i konferencji naukowych. W odróżnieniu od periodyków polonistycznych, w których podział na literaturoznawstwo i językoznawstwo jest wyraźnie zarysowany, publikacje ciągłe z zakresu

sławistyki dzielone są według klucza geograficznego lub tematycznego. W niniejszym tekście ograniczymy się do analizy charakteru tematycznego kilku czasopism o największym zasięgu¹⁰. Na polskim rynku wydawniczym należą do nich periodyki wydawane przez IS PAN. Naukowy profil jednostki wiąże się ze zdecydowanie większą aktywnością wydawniczą niż wypadku naukowo-dydaktycznych instytutów i katedr na uniwersytetach, w związku z czym IS PAN publikuje na swojej platformie cyfrowej aż siedem czasopism – roczników i półroczników. Typowo językoznawczy charakter, określony między innymi w zaproszeniu do publikacji, ma tylko jedno z nich – „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” („SFPiS”), ale artykuły z zakresu lingwistyki drukują także „Acta Baltico-Slavica” („ABS”), „Slavia Meridionalis” („SM”) i „Adeptus” (zob. ISS PAS 2016). Pozostałe periodyki skupiają się na problemach literaturoznawstwa i kulturoznawstwa oraz zagadnieniach społeczno-historycznych. Cechą wspólną wszystkich czasopism IS PAN, na łamach których ukazują się teksty o charakterze językoznawczym, jest zróżnicowane pod względem metodologicznym, a często wręcz interdyscyplinarne podejście do zjawisk językowych. Bliskie relacje językoznawstwa z pozostałymi dziedzinami najlepiej obrazuje zakres tematyczny periodyków: „ABS” jest z założenia czasopismem interdyscyplinarnym, w którym obok szeroko rozumianych studiów językoznawczych ukazują się także prace z zakresu historii, antropologii i kulturoznawstwa. W podobny sposób publikacje z różnych dyscyplin łączy adresowany przede wszystkim do młodych badaczy „Adeptus”¹¹. „SM” ma pod tym względem inny charakter, bo chociaż publikuje artykuły z zakresu literatury, historii, kultury, etnologii i języków Słowian południowych, redakcja grupuje je w tomy tematyczne, w całości poświęcone wybranym zagadnieniom, np. tom 13 (2013) – językoznawczy – dotyczy metod składniowych w badaniach słowotwórstwa, a tom 16 (2016) – literaturoznawczy – tekstów biblijnych w literaturach południowosłowiańskich na przestrzeni dziejów (SM 2016).

Zawartość czasopism i ich profil tematyczny wiele mówią zarówno o dziedzinie, jaką jest sławistyka, jak i o środowisku autorów oraz odbiorców. W świetle naszych rozważań ważne będą relacje językoznawstwa słowiańskiego do pozostałych działów sławistyki oraz miejsce, jakie w wymienionych periodykach zajmują badania polszczyzny i ruszczyzny, którym na podstawie podziału administracyjnego przypisujemy szczególną rolę pośród pozostałych języków słowiańskich.

10 Największy zakres oddziaływania w polskim środowisku naukowym będą miały te czasopisma sławistyczne, które są indeksowane w międzynarodowych bazach bibliograficznych, a za publikowane w nich artykuły przyznawana jest najwyższa liczba punktów MNiSW (w wypadku periodyków omawianych w tekście – będzie to 10 i więcej punktów).

11 Wspólnym mianownikiem prac publikowanych w czasopiśmie „Adeptus” jest status autorów – młodych badaczy, w przeważającej mierze doktorantów, natomiast zakres tematyczny, a nawet dyscyplinarny jest bardzo szeroki – redakcja przyjmuje nie tylko teksty filologiczne i nie ogranicza się do sławistyki.

Dwa z omawianych czasopism mają określony terytorialnie zakres tematyczny – w kręgu zainteresowań „ABS” leżą przede wszystkim prace odnoszące się do terenów nadbałtyckich i bałto-słowiańskich kontaktów językowo-kulturowych na tym obszarze, a „SM” – Słowiańszczyzny południowej, choć komitety redakcyjne dopuszczają także publikacje wyłamujące się z klucza geograficznego, w związku z czym i w „SM”, i w „ABS” możemy znaleźć artykuły na temat polskiej gwary wyspowej na Syberii (np. Paśko 2009; Ananiewa 2013). O ile jednak w „SM”¹² prace polonistyczne lub rusycystyczne pojawiają się na prawach wyjątku, zakres terytorialny „ABS” ich nie wyklucza. Ważne jest jednak ujęcie problemu w sposób „transnarodowy” i „zainteresowanie raczej analizą procesów o charakterze uniwersalnym niż pojedynczych faktów” (ABS 2016). Artykuły, w których głównym przedmiotem analizy jest język polski, dotyczą kontaktu polszczyzny z innymi językami, funkcjonowania języka polskiego w otoczeniu bałtyckim i słowiańskim (Graczykowska 2011; Konczewska 2014), a więc, według przyjętej przez G. Hentschla (2014: 19) terminologii, należą do „dwujęzycznej slawistyki”. Podobnie przedstawia się kwestia publikacji na temat języka rosyjskiego, również nie będącego przedmiotem badań, ale występującego w sytuacji kontaktu na przykład z językiem polskim (Яскульски 2015).

Dla określenia wzajemnych relacji językoznawstwa słowiańskiego i polonistycznego ważne jest odniesienie do zawartości „SFPiS”, czyli czasopisma, które zarówno w tytule, jak i w zaproszeniu do publikacji określone zostało jako językoznawcze, adresowane zarówno do slawistów, jak i polonistów (SFPiS 2016). Podział na obie subdyscypliny jest zaznaczony już w spisie treści, prezentującym osobno „studia z filologii polskiej” i „studia z filologii słowiańskiej”. Proporcje obydwu części w poszczególnych numerach są różne, ale na ogół część słowiańska zawiera o kilka tekstów więcej. Tematyka prac jest zróżnicowana, a do najczęściej poruszanych w obu częściach należą zagadnienia kontaktów językowych, językoznawstwa historycznego, polszczyzny poza granicami kraju, morfologii i słowotwórstwa. Podczas gdy „SFPiS” nie unikają badań, których przedmiotem jest tylko jeden język, zwłaszcza w części polonistycznej (np. Walusiak 1998; Ziarno 2003), w „ABS” artykuły, w których uwaga badacza skupiona jest na polszczyźnie, odnoszą się głównie do dialektologii, najczęściej do gwar z obszarów, gdzie można zaobserwować wpływy bałtyckie (por. Rembiszewska 2010).

Podawane we wcześniejszych częściach niniejszego artykułu informacje na temat szczególnego statusu instytucjonalnego rusycystyki wśród innych filologii słowiańskich nie znajdują odzwierciedlenia w zawartości czasopism slawistycznych. Co warto odnotowania, w porównaniu do polskich uniwersytetów udział rusycystów w IS PAN jest zdecydowanie mniejszy – na 32 pracowników zakładu językoznaw-

12 Ze względu na terytorialną specyfikę „SM” i bardzo szeroki zakres tematyczny „Adeptusa” w naszej analizie skupimy się przede wszystkim na „ABS” i „SFPiS”.

stwa jedynie sześćcioro zajmuje się lub zajmowało językiem rosyjskim, przy czym najczęściej był on badany w ujęciu porównawczym, typologicznym lub w kontaktach z innymi językami słowiańskimi i na ogół nie był głównym przedmiotem ich zainteresowań (por. IS PAN 2016a, 2016b). Badacze języka rosyjskiego byli również rzadkimi gośćmi na sympozjach ogólnoslawistycznych¹³. Na przykład podczas konferencji „Wokół religii i jej języka” (23–24 III 2010 r.) na 28 wystąpień dwa dotyczyły rosyjskiej literatury, a dwa kontaktów ruszczyzny z językiem polskim (IS PAN 2010); „Tożsamość wobec wielojęzyczności” (5–6 IV 2011 r.) na 29 wystąpień jedno dotyczyło rosyjskiej literatury, a dwa kontaktów języka rosyjskiego z polskim lub białoruskim (IS PAN 2011), „Wspólnota komunikatywna dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego wczoraj, dziś, jutro?” (18–19 X 2012 r.) – na 41 wystąpień cztery dotyczyły kontaktów rosyjskiego z polskim lub łotewskim¹⁴. Jeśli więc badacze języka rosyjskiego zdecydowali się na przedstawienie wyników swoich badań na szerszym forum slawistycznym, w kręgu ich zainteresowań znajdowały się także inne języki i nie była to rusycystyka *sensu stricto*.

Nikle zainteresowanie możliwością publikacji w slawistycznych czasopismach i udziałem w slawistycznych sympozjach ze strony filologów rosyjskich najprawdopodobniej wynika z obecności na rynku wydawniczym aż dwóch kwartalników¹⁵ poświęconych rusycystyce i dostępności konferencji adresowanych przede wszystkim do nich. Przynależność do odrębnych jednostek organizacyjnych na polskich uczelniach znajduje więc swoje odzwierciedlenie w wyborze miejsca prezentacji wyników badań.

Interesująco przedstawiają się proporcje studiów językoznawczych i literaturoznawczych w czasopismach rusycystycznych. Zarówno „Przegląd Rusycystyczny” (PR), jak i „Slavia Orientalis” (SO) mają charakter ogólnofilologiczny i dzielą swoje łamy pomiędzy językoznawców i literaturoznawców, przy czym „SO” jest również platformą wymiany informacji dla białorusnistów i ukrainistów. W obydwu tytułach już na pierwszy rzut oka uwidacznia się dominacja artykułów literaturoznawczych, np. w latach 2011–2013 w „PR” spośród 108 artykułów 16 miało charakter lingwistyczny, a w „SO” – 29 spośród 92. Bardziej wyrównane są proporcje referatów językoznawczych i literaturoznawczych na trzech konferencjach zorganizowanych z okazji przypadających w 2015 r. jubileuszy filologii rosyjskiej na trzech

13 Należy zaznaczyć, że od około 10 lat IS PAN, często we współpracy z jednostkami uniwersyteckimi, organizuje konferencje slawistyczne o charakterze interdyscyplinarnym. Uwaga o słabo zauważalnej obecności rusycystów odnosi się do wszystkich dyscyplin.

14 W tym wypadku tematyka konferencji określała możliwe ujęcie problemowe języka rosyjskiego, który na obszarze WKL istniał przede wszystkim w kontakcie z językami lokalnymi.

15 Czasopisma slawistyczne wydawane w IS PAN to roczniki i półroczniki, co wobec większej częstotliwości ukazywania się „Slavii Orientalis” i „Przeglądu Rusycystycznego” sprawia, że możliwości publikacji, jakimi dysponują rusycyści, są podobne lub nawet większe niż w wypadku pozostałych filologów słowiańskich.

uniwersytetach. Wszystkie sympozja miały bardzo szeroki zakres tematyczny i odbyły się na przestrzeni miesiąca, co pozwala przypuszczać, że stanowią możliwie wiarygodny przegląd rusycystycznej tematyki badawczej. Na konferencji „30 lat to-ruńskiej rusycystyki – język literatura, folklor” (17–18 IX 2015 r.) na 79 wystąpień 23 miały charakter językoznawczy (KFS 2015); w Poznaniu podczas konferencji „Русистика в XXI веке – традиции и современность” (24–26 IX 2015 r.) wygłoszono 82 referaty, w tym 33 językoznawcze (IFROS 2015); a w Rzeszowie – na konferencji „50 lat rusycystyki rzeszowskiej” (23–24 X 2015 r.) – na 49 wystąpień przypadło 16 lingwistycznych¹⁶ (KFR 2015).

Porównanie roli lingwistyki w sławistyce i rusycystyce pokazuje, że proporcje ilościowe w czasopiśmie w obydwu dziedzinach są różne – pozycja językoznawstwa w filologii rosyjskiej jest słabsza niż w filologiach słowiańskich w ogóle.

Miejsce językoznawstwa słowiańskiego w polskiej lingwistyce

Szczególny status polonistyki w Polsce sprawia, że studia na temat języka polskiego są obecne w czasopiśmie sławistycznych – przede wszystkim w ujęciu porównawczym i w sytuacji kontaktu językowego, a jednocześnie istnieją periodyki polonistyczne lub ogólnolingwistyczne, w których dominować będą poloniści. Czy jest tam również miejsce dla badań innych języków słowiańskich? Z pewnością ważnym forum, na którym możemy zaobserwować rolę sławistyki w polskiej lingwistyce, jest Polskie Towarzystwo Językoznawcze, jego coroczne zjazdy i czasopismo – „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”. Na jego łamach publikacje z zakresu językoznawstwa słowiańskiego pełnią funkcję marginalną, np. w zeszytach 64 (2008) i 65 (2009) były to trzy teksty na 34 w dziale *Artykuły* (Rzepakowska 2009; Стефанский 2008; Koseska-Toszeva 2008), a w zeszytach 40 (1986) i 50 (1994) nie było ich w ogóle. Podobnie przedstawia się udział sławistów w innym popularnym piśmie lingwistycznym, jakim jest „Poradnik Językowy” (PJ). Jako przykład może posłużyć analiza zawartości numerów z rocznika 2013: wśród 75 artykułów sześć można potraktować jako sławistyczne, przy czym wszystkie zostały napisane z perspektywy polonocentrycznej i dotyczą problemów wpływów obcych w polszczyźnie, funkcjonowania języka polskiego za granicą lub jego kontaktów z innymi językami słowiańskimi. Takie ujęcie wynika wprost z tradycji czasopisma, które powstało, by wyjaśniać zjawiska zachodzące w języku polskim i zabezpieczać jego rozwój (PJ 2016). Bardziej okazały jest udział tekstów z zakresu sławistyki w dwóch stosunkowo młodych periodykach otwartych dla językoznawców reprezentujących różne nurty – „LingVaria” i „Linguistica Copernicana”. Ukazują się w nich teksty nie tylko

16 Potraktowanie metodyki nauczania języka obcego jako części lingwistyki nieco zmienia te proporcje na korzyść językoznawstwa.

w języku polskim, ale również w innych językach. Nie jest więc tak, by popularne, wysoko punktowane czasopisma ogólnolingwistyczne były programowo zamknięte na prace powstające na gruncie sławistyki.

Różnice są związane z jednej strony z ograniczonym zainteresowaniem wielu badaczy forami „spoza ich dyscypliny”, z drugiej zaś – z różnym podejściem do przedmiotu badań. Studia polonistyczne prowadzone przez Polaków są o wiele szersze i bardziej zróżnicowane pod względem liczby subdyscyplin językoznawstwa niż badania filologów słowiańskich, którzy często szukają dla siebie niszy niezagospodarowanej przez językoznawców z danego kraju. Naturalną konsekwencją tych poszukiwań jest zainteresowanie funkcjonowaniem języka polskiego za granicą i kontaktami językowo-kulturowymi, co wymaga od językoznawców sławistów przesunięcia akcentów w stronę językoznawstwa zewnętrznego. Interdyscyplinarny charakter czasopism, jak choćby „ABS”, sprzyja uwzględnianiu w badaniach obserwacji nie tylko socjolingwistycznych, ale i historycznych czy też społeczno-politycznych. Elementy językoznawstwa zewnętrznego w postaci opisu sytuacji językowej często wówczas przeważają w poszczególnych analizach nad charakterystyką zjawisk zachodzących w systemie językowym lub je wręcz pomijają (por. Krysiński 2012; Ostrówka 2014). W takich periodykach jak „PJ” lub „LingVaria” elementy socjolingwistyki obecne są przede wszystkim w pracach z zakresu dialektologii lub języka polskiego w sytuacji kontaktu, ale nawet wówczas uwaga badaczy skupiona jest w pierwszej kolejności na języku (np. Dzięgieł 2000; Wronicz 2013).

Różnice między językoznawstwem głównego nurtu a sławistycznym wyraźnie obrazuje stosunek do badań idiolektów. W analizach języków narodowych, często przy wykorzystaniu dużych elektronicznych korpusów, perspektywa jednostkowa ma marginalne znaczenie, natomiast w dialektologii lub badaniach kontaktów językowych jest to jedno z pełnoprawnych podejść metodologicznych (zob. m.in. Борисова 2006; Королёва 2007; Глушковски 2010). Języki mniejszości lub dialekty, zwłaszcza w fazie zaniku, są częstym przedmiotem zainteresowań sławistów polskich i zagranicznych, a sposób ujęcia problemu i gromadzenia materiału odróżnia tego typu badania od badań języków literackich, przez co niekiedy wykraczają one poza zakres programowy lingwistyki głównego nurtu, w którym za Romanem Jakobsonem i Rolandem Barthesem idiolekt traktowany jest jako „fikcja” lub „iluzja” (por. Barlow 2013: 1).

Konkluzje

Potwierdzenie obecności sławistów na forach ogólnojęzykoznawczych i wcześniejsze uwagi o publikacjach polonistycznych w czasopismach z zakresu filologii słowiańskich zdawałyby się przeczyć istnieniu zarysowanego we wstępie problemu izolacji kręgów wymiany naukowej. Izolacja, a raczej samoizolacja poszczególnych

środowisk jest jednak zauważalna na wielu polach. W kilkudziesięciosobowych polskich delegacjach na Międzynarodowe Zjazdy Sławistów poloniści wciąż są w mniejszości (MKS 2013), a referaty na temat polszczyzny (głównie w odniesieniu do innych języków słowiańskich) były wygłaszane przez pracowników ośrodków sławistycznych, a nie katedr i instytutów języka polskiego. Z kolei na konferencjach Polyslav, które z założenia mają charakter ogólnosławistyczny, Polskę reprezentują prawie wyłącznie poloniści, a badacze innych języków słowiańskich z polskich uczelni są w zdecydowanej mniejszości (Polyslav 2016), co jedynie pokazuje upodobania środowiskowe.

Istotnym problemem jest z pewnością wyodrębnienie filologii rosyjskiej spośród innych sławistik (oprócz pozostałych filologii wschodniosłowiańskich, które na polskich uczelniach są zawsze połączone strukturalnie z rusycystykami). O ile pod względem dydaktyczno-organizacyjnym taki podział jest funkcjonalny, bardzo trudno byłoby znaleźć wytłumaczenie, dlaczego warsztat badacza języka rosyjskiego ma się różnić od warsztatu bohemy lub bułgarysty, a wyniki ich analiz mają mieć znaczenie wyłącznie branżowe.

Wszelkie sztuczne granice, a za takie należy uznać podziały wewnątrz językoznawstwa słowiańskiego wynikające ze struktury organizacyjnej polskich uniwersytetów, w dobie coraz bardziej upowszechniającego się dostępu do światowej nauki mogą tylko zepchnąć dyscypliny sławistyczne w naszym kraju do niszy. Zamykania się we własnym gronie powinni unikać przede wszystkim przedstawiciele poszczególnych filologii słowiańskich, ale dla rozwoju językoznawstwa polonistycznego ważna jest również obecność na forum ogólnosławistycznym i zwiększanie udziału sławistyki w lingwistyce ogólnej.

Przedstawione w niniejszym artykule rozważania to tylko jedna strona medalu, która ukazuje obecność tekstów polonistycznych na forach sławistycznych i wyników badań językoznawców słowiańskich w innych polskich periodykach z zakresu lingwistyki. Przytaczane dane pozwalają jedynie domyślać się, że odbiorcy tych publikacji będą rekrutować się z tych samych środowisk. Nie wiemy również, czy na przykład ograniczona liczba publikacji rusycystów w „SFPiS” lub „LingVariach”, a także rzadka obecność sławistów na forum Polyslav czy polonistów na Międzynarodowych Zjazdach Sławistów wynikają z braku zainteresowania określonymi formami prezentacji wyników swoich badań czy też związane są z odrzuceniem publikacji i zgłoszeń ze względów merytorycznych lub programowych. Pewnych odpowiedzi na te i inne podobne pytania pomogłaby szczegółowa analiza bibliometryczna, ale niedoskonałość dostępnych narzędzi i bardzo szeroki zakres potrzebnych do przeprowadzenia badań sprawiają, że byłoby to nierealistyczne. Najprawdopodobniej jednak czasochłonne i niedoskonałe badania mogą być w tym wypadku zastąpione autorefleksją przedstawicieli środowisk sławistycznych, rusycystycznych i polonistycznych opartą na pytaniach: czym kierują się przy wyborze miejsca publikacji wyników swoich badań, jak często starają się dotrzeć do odbiorcy

spoza własnego grona, jak szeroko zakrojone są ich poszukiwania teoretyczne, czy przedmiot ich badań i język publikacji daje szansę na zwrócenie uwagi odbiorców zagranicznych oraz czy przywiązanie do określonych konferencji cyklicznych w ramach jednego środowiska nie ogranicza ich perspektywy badawczych?

Literatura

- ABS, 2016, „Acta Baltico-Slavica”, [on-line:] <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/abs/index> (dostęp: 3 XI 2016).
- ANANIEWA N., 2013, *Teksty Polaków pisane grażdanką w syberyjskiej wsi Wierszyna*, „Acta Baltico-Slavica” 37, s. 278–289, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2013.019> (dostęp: 3 XI 2016).
- BARLOW M., 2013, *Individual usage: a corpus-based study of idiolects*, [on-line:] <http://michaelbarlow.com/barlowLAUD.pdf> (dostęp: 3 XI 2016).
- DZIĘGIEL E., 2000, *Zróżnicowanie gwar polskich na Ukrainie*, „Poradnik Językowy” nr 6, s. 50–60 (dostęp: 3 XI 2016).
- GLUSZKOWSKI M., 2013, *Socjologia w badaniach dwujęzyczności. Wykorzystanie nauk społecznych w badaniach nad bilingwizmem*, Toruń.
- GRACZYKOWSKA T., 2011, *Język polski w Rosji Radzieckiej w okresie międzywojennym a polszczyzna na Białorusi radzieckiej (na materiale wybranych zagadnień fleksji rzeczowej)*, „Acta Baltico-Slavica” 35, s. 37–58, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2011.004> (dostęp: 3 XI 2016).
- HENTSCHEL G., 2014, *Das „Internationale Slawistenkomitee” (ISK) und die „Internationale Slawistenkongresse”: Zum Ist und zum Soll(te)*, „Bulletin der deutschen Slavistik” 20, s. 7–16.
- HENTSCHEL G., 2015, *Slawistik im nationalen und internationalen Kontext – Bestandsaufnahme, Retrospektiven und (mit dem Textfortschritt ansteigend) Perspektiven*, „Bulletin der deutschen Slavistik” 21, s. 17–24.
- IBL, 2016, *Instytut Badań Literackich PAN*, [on-line:] <http://ibl.waw.pl/pl/o-instytucie> (dostęp: 3 XI 2016)
- IFROS, 2015, *Русистика в XXI веке – традиции и современность – program konferencji, 24–26 września 2015 r.*, [on-line:] <http://ifros.home.amu.edu.pl/wp-content/uploads/XVI-Konferencja-program.pdf> (dostęp: 3 XI 2016).
- ISPAN, 2010, *Wokół religii i jej języka – program konferencji, 23–24 marca 2010 r.*, [on-line:] <http://ispan.waw.pl/default/images/konferencje/konferencjaisiszip2010.pdf> (dostęp: 3 XI 2016).
- ISPAN, 2011, *Tożsamość wobec wielojęzyczności – program konferencji, 5–6 kwietnia 2011 r.*, [on-line:] http://ispan.waw.pl/default/images/konferencje/wielojezycznosc_plan.pdf (dostęp: 3 XI 2016).
- ISPAN, 2012, *Wspólnota komunikatywna dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego wczoraj, dziś, jutro? – konferencja, 18–19 października 2012*, [on-line:] http://old.aktualnosci.pan.pl/images/stories/pliki/konferencje_inne/2012/inst_slaw/Wspolnota_jezykowa_dawnego_Wielkiego_Ksiestwa_Litewskiego_program.pdf (dostęp: 3 XI 2016).

- ISPAN, 2016a, *Pracownicy*, [on-line:] <http://ispan.waw.pl/default/pl/pracownicy> (dostęp 3 XI 2016).
- ISPAN, 2016b, *Zakład językoznawstwa*, [on-line:] <http://ispan.waw.pl/default/pl/zaklady/145-zaklad-jezykoznawstwa> (dostęp: 3 XI 2016).
- ISS PAS, 2016, *ISS PAS Journals*, [on-line:] <https://ispan.waw.pl/journals/> (dostęp: 3 XI 2016).
- KB UW, 2017, *Olimpiada języka białoruskiego*, [on-line:] <http://kb.uw.edu.pl/olimpiada> (dostęp: 25 II 2017).
- KFR, 2015, *50 lat rusycystyki rzeszowskiej – program konferencji, 23–24 października 2015 r.*, [on-line:] <http://kfr.univ.rzeszow.pl/Broszura-program.pdf> (dostęp: 3 XI 2016).
- KFS, 2015, *30 lat toruńskiej rusycystyki – język, literatura, folklor – program konferencji, 17–18 września 2015 r.*, [on-line:] <http://www.rosjdialog.umk.pl/doc/program.pdf> (dostęp: 3 XI 2016).
- KONCZEWSKA K., 2014, *Uwagi o polszczyźnie inskrypcji nagrobnych na Grodzieńszczyźnie*, „Acta Baltico-Slavica” 38, s. 67-88, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2014.013> (dostęp: 3 XI 2016).
- KOSESKA-TOSZEWA V., 2008, *O syntezie gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXIV, s. 185–194.
- KRYSZYŃ T., 2012, *Język polski na Białorusi*, „Acta Baltico-Slavica” 36, s. 217–224, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2012.013> (dostęp: 3 XI 2016).
- MEN, 2016, *Olimpiady*, [on-line:] <https://men.gov.pl/pl/zwiekszenie-szans/uczen-zdolny/olimpiady> (dostęp: 3 XI 2016).
- MKS, 2013, *Тэматыка дакладаў, уключаных у праграму XV Міжнароднага з’езда славістаў (Мінск, 2013)*, [on-line:] <http://wayback.archive.org/web/20130711042842/http://xvcongress.iml.basnet.by/тэматыка-дакладаў-уключаных-у-праграму-xv-міжнароднага-з’езда-славістаў-мінск-2013> (dostęp: 3 XI 2016).
- OSTRÓWKA M., 2014, *Napisy nagrobne w Rzeżycy i Krasławiu (Łotwa) jako przykład koegzystencji kultur i języków w Łatgalii*, „Acta Baltico-Slavica” 38, s. 40–66, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2014.012> (dostęp: 3 XI 2016).
- PAŚKO D., 2009, *O kalkach słowotwórczych w polszczyźnie mieszkańców Wierszyny*, „Slavia Meridionalis” 9, s. 21–28 (dostęp: 3 XI 2016).
- PJ, 2016, *Historia Poradnika*, [on-line:] <http://www.poradnikjezykowy.uw.edu.pl/historia.php> (dostęp: 3 XI 2016).
- POLYSLAV, 2016, *Конференциии ПОЛИСЛАВ*, [on-line:] <http://polyslav-as.org/conference-pl.html> (dostęp: 3 XI 2016).
- REMBISZEWSKA D., 2010, *Kategoria swój – obcy w antroponimii lokalnej na przykładzie nazwisk mieszkańców Wysokiego Mazowieckiego*, „Acta Baltico-Slavica” 34, s. 169–184, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2010.012> (dostęp: 3 XI 2016).
- RZEPKOWSKA A., 2009, *Pamiętniki Sybiraków: od wspólnoty losu do wspólnoty dyskursu*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXV, s. 111–120.
- SFPiS, 2016, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, [on-line:] <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/index> (dostęp: 3 XI 2016).
- SM, 2016, *Slavia Meridionalis Archives*, [on-line:] <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sm/issue/archive> (dostęp: 3 XI 2016).
- STUDIA, 2017, *Studia filologiczne*, [on-line:] <http://www.studia.net/filologiczne> (dostęp: 3 XI 2016).

- WALUSIAK E., 1998, *Metatekstowa funkcja hierarchizująca ciągu przy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” XXXIV, s. 117–127.
- WIW, 2017, *Filologie obce*, [on-line:] <http://www.wiw.pl/szkoly/studia.asp?id1=4&id2=6> (dostęp: 3 XI 2016).
- WRONICZ J., 2013, *Mowa Ślązaków – gwara, dialekt czy język regionalny (w związku z próbą zmiany statusu prawnego)*, „LingVaria” 1 (15), s. 173–184, DOI: 10.12797/LV.08.2013.15.15.
- ZIARNO M., 2003, *O budowaniu tekstu „prawdziwościowo bezpiecznego”, tj. o wykładnikach imperceptywności i modalności hipotetycznej w języku prasy polskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” XXXVIII, s. 61–69.
- Борисова В., 2006, *Проблема языковой личности автора как категория изучения художественного текста*, „Вестник Удмуртского Национального Университета. Филологические Науки” nr 5 (2), s. 185–190, [on-line:] http://vestnik.udsu.ru/2006/2006-05/vuu_06_05_26.pdf (dostęp: 3 XI 2016).
- Глушковски М., 2010, *Функционирование старообрядческого говора в Польше на примере одного идиолекта*, „Die Welt der Slaven” LV, s. 312–333.
- Королёва Е., 2007, *Диалектная языковая личность*, „Filologija” 12, s. 103–109.
- Стефанский Е., 2008, *Анализ двух периферийных микросистем со значением гнева в русском, польском и чешском языках*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXIV, s. 211–222.
- Якульски А., 2015, *Недостатки и достоинства разных систем транскрипции при записи говора старообрядцев в Польше*, „Acta Baltico-Slavica” 39, s. 174–185, [on-line:] <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2015.003> (dostęp: 3 XI 2016).

How much linguistics in Slavistics, how much Slavistics in linguistics?

Summary

The author makes an attempt to discuss the current role of linguistics among other disciplines of Slavonic studies (Slavistics), i.e. literature and cultural studies. The second part of the question in the title refers to the place of Slavonic linguistic studies within contemporary Polish linguistics. On the basis of preliminary observations and queries one may propose several hypotheses: 1) Slavonic linguistics in Poland differs significantly from the research on Polish language, both with regard to methodology and topics; 1.a) Inside Slavonic linguistics there is another division, between Russian and non-Russian Slavistics; 2) Slavonic and Polish Linguistics are also divided in the frames of Polish universities and Academy of Sciences; c) The main scientific forums, such as journals and conferences, reflect the divisions mentioned above, what results in relatively isolated communities in various fields of Slavonic linguistics, i.e. research on Polish, Russian and other Slavonic languages. To justify and illustrate the hypotheses in question, the author analyses the organizational structures of selected scientific centres, the contents of the most distinguished linguistic journals in Poland, as well as themes of conferences and the International Congress of Slavists.